

אלישבע הסופרת השנואה

אלישבע, תצלום מתאריך 1929. היא עלתה ארצה ב-1925 לאחר שנישאה לשמעון ברוזנסקי

מטרתו ואין רמז לזיקתם לעממיות יהודית או להווי ולמנהגים יהודיים. דניאל רויטר הוא אמנם ציוני, גם בקיא בספרות ציונית, אך כששאלו אותו קרובצוב מדוע אינו נוסע לפלשתינה, ואומר לו אחר־כך - "לפי הבנת הפשוטה, אם יש כבר ליהודים תקווה וצורך בחתימת חייהם הלאומיים בפלשתינה, או נשכיל כל בעל רעות כאלה, הריבר הכי פשוט וטבעי הוא לנסוע לשם...". אין לו מה להשיב כי כך, אלא ש"העניין הזה יותר מדי ארוך ומורכב כדי לפתרו במלה או שתיים", ובסופו של דבר הוא מקבל איוו משרה ממלכתית ושמת בחלקו.

סגנונה של אלישבע מרווח הרבה יותר מזה של גנסיין. אין בו אותם צפיפות ומחזוריות, ונעדר ממנו המוגבלות הפנימי המאפיינת את הגובלות הגדולות שלו. פרקים אחרים (כמו המסיבות בביתו של מיטרפונוב, הפגישות בחדרים ובסימטאות העיר, מכורים צינורות דרמטיות ב"האחים קרמזוב" וב"אירוס" של דוסטויבסקי. אך מה שמקנה לאלישבע, יותר מכול, מעמד של כבוד בספרות העברית, הוא כשרונה לבטא בדיקות רבה, בהקשבה פנימית, מצבינפנש אמביוולנטיים, של רגשות מנוגדים המעורבים זה בזה, או מתנגשים זה בזה. תיאוריה של אלה כה שכיחים בספר, עד כי נדמה שבהם מנסאת המחברת את השקפתה, שאין מצבינפנש חרמסמעיים.

פרק "בוקר" מתוארת ליוזמילה כשרויה "ברגש של אי־מנוחה, כשם שהבוקר עצמו היה שרוי באדי הקור האפורים". היא עצמה אינה מכינה מאיוו סיבה באה לה התרונות המעודרת את כל עצביה ומצווה עליה לעשות דבר מה, אינה יודעת מהו, רקס לאחר שהיא לובשת את מעילה לצאת, נופל ממטה על פיסת־נייר המונחת על השולחן - הודעה מטעם אנדרת השוררים על נפש העומר להתקיים, ואו היא מודעת לסיבת אי־מנוחה. בביקורו של דניאל בבית שמולבסקי, מנהל מוסקלי בתיאטרון, הוא מבחין באורח היושב דומם ונעץ פניו "חיוך סתמי, חיוך של בראים שאין הסיחה ונודעת אליו, אך ככליזאת הוא חושב לנכון להקטיב ולהראות את זה... - - - והיתה בחיכוך איוו מתיקות מיוחדת, איוור רבר מתניף ומתכנר גם יחד, והרבר הוור גם הרגיו, גם משך את לבו של דניאל באופן מור".

בפגישה בין דניאל וליוזמילה בחדרה, לפני מתן השעור בעברית, הם נכנסים לסיחה על ההבדלים בין יהודים ללא־יהודים, ודניאל, כמבוכתו, מרבר, כמגמה, אומר ברבים שאינו מאמין בהם כל־כך. "הוא נשפתי, ההרבים הללוים על לשונו נדמו לו מתאום גם פשטיים, גם נועים עמוק בתיאחת, ולא מצא מלה ברויה כדי להביע אותם".

וכן בקטעים רבים לאורך כל הספר: והתבוננות רקה ומדויקת זו, בולטת גם בתיאוריו היחידים ארטיסטי עדינות. ליוזמילה, בקיימנה: היא מטיילת עם אראורד ריינסקי, טיולים ארוכים בחורשה ויושבת אחר "בפינת סמירוח", על איוו פססל נשכה לאור הירח", אך "פעם בפעם השתמטה כאיוו ערומות ארטיסטיקטיבית כביכול, מלטיילת ידיו התובעות והמתקשות, ועלתה בריצה על מדרגות הקומה השנייה ומשם רמה לו בידה לאור פריחה "שלום, איוור ע מהחל" - "המחל" אחר מלה ומקטע אחר תמהה ליוזמילה מדוע דווקא לקרובצוב נעתה: "ובחיים הרעת, מבלי שיצפה לרבר אחר מהם, עוזת את חררה כמה שעוה אחרת תצות, ובצאתה לקח אחרו את מתנת נעוריה היחידה, למם הכלתי־צפוייה, והיקרה בעיניו מאין כמות. למם נכנעה לו אזו ודווקא לו, ולא לאחד מאלה, שהיו רבים, בין מעריציה, המסוגלים לתת לה, לכל הפחות, את רמתן האהבה וצעצועי הקישוטים שבה, אם לא את מיוותה".

כאשר קרועת המשפחה נחשבת ל"זעיר ברוגנת", המסגרות המספרותיות המתוארות ברומאן, רופפות כולן. מיטרפונוב, סופר בעל השפעה בממסד, חי עם שתי נשים בביתו - המכונה "הרומן" - ומצדד אליוו אחרות מפעם לפעם. קרובצוב, הפקיד ב"נרקוספרוס", המאובד בליודמילה, נשוי, וכמותו גם הסופר היהודי המחור אחריה, דניאל רויטר, אב לבת, אשאתו, קלרה, היא עקתיבית מסורה ואוחבת: ויינסקי, עוד אחר מאוהביה של ליוזמילה, גם הוא נשוי. המסורת־העליונאית ננה ברג, מחפשת כל כיוונ, תן תן הרקוקים ותן תן הנשואים, בין צעירים וקטים, ולכסוף נישאת לסופר היהודי נחום, מטעמים של

היטב את יצירותיו, גם כתבה עליהן: בעלה, שמעון ביחובסקי, היה בן עירונו של גנסיין, חבר נעוריו, וקשר המכתבים הם והידידותי בין השניים לא ניתק עד מותו של ארריינסקי, כי1913, ואת הסיפור הנזכר לעיל, "גנייה".

רמיון רב קיים בין ליוזמילה, גיבורת "סימטאות", ובין גנייה של גנסיין. שתיהן - האחת באגורה רוסייה והשנייה צעירה יהודיה הפעילה באגורה ציונית - אוהבות גברים אחרים, כזה אחר זה, או ברומנית, אינן מואזות סיפוק ביחסן הארוטיים ומתפזרות את האהבה הגדולה והעמוקה: שתיהן לומרות בערות, או ספרות בערית, אצל צעירים משכילים המתאבים

היא היתה בתחילת המאה משוררת רוסייה, שהתאהבה בעברית ועלתה ארצה. יליובשה ז'דקובה היה שמה, ובארץ - אלישבע. כמשוררת היתה שולית, כמחברת הרומאן "סימטאות". אלמונית ממש

הארון מגד / חשיבה

נחות, כדי לזכות ברידה, לאחר שנמאסו עליה הייים נמעות למתלמדות. בניגוד למה שאנו מוצאים בכתבי גנסיין, ברנה, וספרים עבריים אחרים בראשית המאה, אין כאן והתיחסות מוסרית ליחסים ארוטיים שלא מתוך אהבה, או ל"גנייות". לא מתוארים ברומאן או ייסורי־מצפון או התלבסויות־נפש מוקות של הגיבורים בקשריהם אלה, רגשי קנאה או נקם. ליוזמילה מבנה את דניאל רויטר "הרומנטיקן האחרון", ויחסה האירוני של המחברת לרומנטיקה השיטתית של כמה מגיבורי הרומאן מתבטאת באיכור חורו נשנה - מעין לייטמטיב - של הגנבה על "דון חיל בעל המכנסים הרוקים", שהוא גרוטסקה של דון קישוט ורון ז'אן וגם יחד.

בזן וגזלים אכזבה לבסוף: בשני הסיפורים מתוארת ושיחה את יחידה פועלית האוהב לאהבתו ברגש של קירבה אינטימית, ובשניהם אין המשך ליחסים הרומנטיים ביניהם.

רמיון זה, בין "גנייה" ל"סימטאות", הוא חלקי כלרד. משמעותי יותר הרמיון שבין "סימטאות" לנובלות המאוחרות יותר של גנסיין, והוא נוגע לאוריה הכללית: אווריה של חוסר הכלית וחוסר מוצא, של אשיפות לא מתגמלות והאבות לא מסופקות, כקרב האינטליגנציה הרוסייה והרוסי־יהודית, לפני ההפניה האחריה.

אל ההבדלים, תן כסגנון ובמבנה והן הלישפה הכללית - הם גדולים יותר, ומבליטת את אלישבע כסופרת בעלת ייחוד מובהק.

רומן המתמשך על פני ארבע עונות של שנה אחת, אין בו שלד עלילתי שלם. הוא בניו אפיוורות־אפיוורות, ללא התקדמות ליניארית, והיחסים המתוארים בו, בין גזנות־וגזנות של אותבים ולא־אוהבים, אין בהם "התחלה, אמצע וסוף". כל הגשים והגברים - בשנות העשרים והשלושים לחייהם - אינם מרוצים ממצבם ומצוים בחיפוש מדידי שאינו מגיע לתיקון כלשהו. ומגש הרווח בחברה זו - והוא אופייני לה בשנים שלאחר המהפכה - הוא כשירותה של "האהבה החופשית",

ק במקרה נפל לירי הרומאן של אלישבע, "סימטאות", במהירות משנת 1977 (בהוצאת "הדר", ומצורת לו מסה מארית־עניינים על ההקשרים הביוגרפיים והספרותיים מאת הלל ברול), רומאן שהויעה לראשונה בשנת תרפ"ט, ובסימטאתי את קריאתו, השתוממת איד קריה מסופרת מצויינת כמותה, שמכחינת רבות רומאן זה שלה אינו נופל בערכו מצינורות רבות של גנסיין, ברבר ושופמן ואני מוכיר שלושה אלה, כי יש זיקת מסיימת בינה לבינם) - נשמטה לגמרי מן הקאנון הספרותי שלנו. המאמרים העטים שנכתבו עליה, בחייה ולאחר מותה, התייחסו אליה בעיקר כאל משוררת שולית בצד משוררות כגות־יודיה, או כאל "פנומן", בחייתה כתיבכר שהסתמחה על נחלתו ונבטעות חשבו אותה רבים ל"גיוות". היא לא התגירה מעולם, כי ראתה את עצמה אתאטיסית.

אך הפנומן אלישבע אינו ביוגרפי בעיקרו. הרבר הראשון, המפיע והמרגש בקריאת "סימטאות" - רומאן שנכתב, כפי שציננת המחברת בספרה במוסקבה ובתל־אביב, בשנים 1925-1929 - הוא העברית "הכבוע" שבו, הקרובה ללשון הריבר של מינו הרבה יותר מלשונם של שלושת הסופרים הנ"ל; לשון "חילונות", אפשר לומר, נקיה מביטויים ארמיס־למודיים ומנטיס־פעיל תנ"כית - וזאת מעטה של סופרת (בת לאב רוס ולאם ממוצא אנגלי־אירי) ששפת־האם שלה וספתה הראשונה כמשוררת היתה רוסייה, שהחלה ללמוד עברית רק בחייתה כבת 18, ושחייתה כסביבה שהעברית היתה רחוקה ממנה יותר מן היוונית או הלאטינית.

אצל גנסיין, כאחר מסיפוריו הראשונים, "גנייה", שהופיע ב-1904, כלן הריאלוגו היא זו: "לשווא רבותי תשימו יותר מנפשו" (במובן: תאשימו אותו); "הוא כיהש לי" (במובן: רימה אותו); וכו' - כלומר, לשון קרובה לזו של מאפו וסטולנסקי. רק בגובלות הגדולות שלו, החל ב"הצירה", "בינתיים" ו"אצל", יצר גנסיין את לשונו האישיה רבה־הגוונים והרקויות. וב"סימטאות" של אלישבע, כך מרבריה "גנייה", את ליוזמילה, כמקומן הייתי עושה לו תמרוקת ארצות למען; "יחייני רוצה פשוט שלא תשב שעות אומות בשתיקה, כמו גולם, עד שהנך שוכח לגמרי איהפ אתה ומה אתר"; וכו' "איוה יופי"; וכו' "התיכיה" מבובן הוולגאר שאנו משתמשים בו, ועוד ועוד. כלומר, באופן מפליא, וזו "עברית של היום", כמעט עממית. לא זו בלבד, אלא גם בתיאורים נענית לה הלשון כפספוס פיוטיה בריינות, כמו, למשל, בתיאור יום אביב במוסקבה:

השמש הירוקה בא ללשם כיום שקט ומעונן כמקצת, מלא עצב אביב מרושל וחוישי. תקופות נמשכיים הם וריחני התחלפו עם תקופות נוגה שמש וד..."

אבל לא רק השימוש הרגיש בלשון מעמיד את "סימטאות" כשורה אחת עם הטובות שביצירות העבריות של התקופה.

רומן מתאר את חווי הבומבה המוסקבאית בראשית שנות ה-20, תן שנות הנאפס ("המדינתיים הכלכליים החדשה", 1928-1929), תקופה של הפוגה מסיימית מן הסרור של "הקוממוניזם הצבאי", כאשר האינטליגנציה נגלתה מחירות חסיית, ורומים אונגריים כספרות, בתיארוון באמנות (כמו הקוביסם, הספרותיים), היו נכסלים ובו לפריחה. העברית לא היתה אסורה עדיין, לימדו אותה וכתבו בה בגלוי (היו אלה ימי "הבימה" - שערכה גם מסיבת פריחה אלישבע עצמה - הקוביס "צעלצל שמע" הופיע אז), ואת היידיש עוררו הייסקציה והשלטונות.

הרומאן מתעלם לגמרי מן ההיבטים הפוליטיים של המציאות, אין בו אף ביקורת, לא מרירות, לא אירונית, על המסטר. רק מסיפורי מידע הפוריים ברבים, כמו אויכוו ה"נרקוספרוס" (משרד התרבות), מושתת הנופש של הסופרים, המעורונים השוכנים בארמונות־אצולה לשעבר וכו' - אנו יודעים על רקע התרחשותם של הרברים המתוארים: ורק מרומים קלוקשים - כמו על הקושי למצוא עבודה ללא "קשרים" במפלגה ששמה אינו נזכר אף פעם), על התלות בביורוקרטיה, על ההיררכיה כמעקנות הספרותיות - אנו למדים על כפיית־החח לחצי המיסטר. אלא שהאווריה הכללה, והמתמחה על־ידי תיאוריה העניו והמחסור, הצפיפות בדידות הקטנות והישינות, הבטלה וחוסר הבטחון כמחר - היא אפרורית וקוררת. וכשם שב"לשון אחיות" של ציבז הבימיה היא "למוסקבה", אין לא הכמיהה היא "התחלוצות" - למעשה, בלרלין, למאיוו.

ההתעלמות מן הצד הפוליטי, שניגאת תמהה למר, אם נכור שאן ומן קצר לפני כן גלו אז גורשו מברית־המועצות סופרים כבניו, אנרייני, בולבוכ, ואמנים כקנידנסקי ושנאל; ובלכו וייסנין הביעו פאופיזם את אכזבתם מן המהפכה - סיבתה היא שנושא הרומאן הוה, שתחומו מצומצם ביותר, הוא: היחסים האישיים כחוג בוהמיאני קטן - של שוררות, סופרים, צעירים, עתונאים, לא־יהודיים ויהודיים - ובזיקות היחסים בין נשים וגברים. והאווריה השוררת ביחסים אלה, מוכירה כמירה רבה את הגובלות של גנסיין (סופר שאלישבע הכירה

הפרוה הרודית של המאה ה־19, ובתפשטה מסיימית של הגובלות של גנסיין, "התחנה הגדולה" השורה עליהן, אך זהו סיפרה של משוררת בעלת התבוננות והירה ומיוחרת. בחוברת שיריה "בוס קטנה", בצינורת בה היטב נותחל מסיירתה של אחמטיבה, מופיעות השורות "הוא תולד, תוכור, לבי הרול, / כמה עקוה חיל הבא, / וגם אבאכ חול. // ולא נדבר מכאב ונצווק / אם אהמית ינון טמדי. // ושוב נדבר האמת הרוק / ולא הושר השיור. // ומוסקבה תרפ"ה. אותה וליוזמילה, של רגשות עמוקים שלא מצאו מענה, שגמרו וצארו בחייות היחיים האפרוריות, הוא גם השורה כרפי הרומאן העינין הוה, שנשכת "בין צללי העבר, בין עלי השלכת".